

Posudek disertační práce

PhDr. Ladislav Jackson, „*Filozof struktur*“: *Zapomnění, archiv a znovuobjevení Jaroslava Josefa Polívky*. Disertační práce. Katedra teorií a dějin umění, Fakulta výtvarných umění, Vysoké učení technické v Brně, Brno 2022.

Již na úvod musím deklarovat, že hlavní výstup disertačního výzkumného projektu, výstavu „*Filozof struktur: Architekt a inženýr Jaroslav J. Polívka (1886–1960)*“, připravenou v roce 2021 pro Galerii FaVU v Brně (a následujícího roku reprízovaná v Galerii Jaroslava Fragnera v Praze), jsem osobně neshlédl. Mé hodnocení se tedy omezuje jen na písemnou část disertace, která však nepředstavuje jen pendent výstavy, ale osobitý výsledek, který je nicméně svou strukturou s výstavou úzce svázán. Jakkoliv tedy z principu text disertace není představován jako izolovaný a autonomní počín, přesto jsem na jedné straně přesvědčen, že jej lze nejen hodnotit samostatně (i jako „produkt“, který si podržuje na rozdíl od výstavy atribut trvalosti), ale současně poskytuje i přes absenci výstavy v zorném poli posuzovatele médium, prostřednictvím kterého je možné zhodnotit i přínos výstavy samé. Tak perspektivu disertačního projektu představuje i sám autor, který tuto komplementaritu nejen zdůrazňuje, kdy ve vztahu k prvotnímu „výstupu“ výstavy (výstav) chápe text jako médium, skrze nějž koncept výstavy viditelně prostupuje (s. 10). Proto má v práci pevné místo i kurátorský komentář (kap. 5), který představuje autora textu jako aktivního kurátora.

Předmětem disertační práce, ale především intenzivního výzkumu, je monografické zpracování pozapomenuté osobnosti architektury 20. století, Jaroslava Polívky, v níž se zajímavě setkává moderní architektura v českých zemích s mezinárodním kontextem. Již v tomto bodu je třeba říci, že jasná formulace badatelského problému je výsostně originální a svědčí o zcela autonomním vědecko-výzkumném charakteru autora, který disertační práce plně vyjevuje. Podobně ji potvrzuje i vlastní zpracování. Vedle standardní a vysoce erudované metody, při které autor skvěle zvládá jak náročnou heuristiku (zejména zpracování cenných Polívkových archivů, zvl. v USA), tak její interpretaci. V tomto ohledu L. Jackson představuje osobnost autora velmi zajímavě. Nevolí jen tradiční monografickou metodu, která by strukturovaně představovalo jeho dílo; to sice činí, ovšem jen jako obligátní část knihy (i výstavy), na níž navazují další pozoruhodné kontextualizační přístupy, v nichž autor sleduje situovanost a „zasíťování“ J. Polívky (jak pasivní, tak aktivní) a dále jeho osobitý archiv. Ten je právem nahlížen jako autonomní „artefakt“ či médium, kterými je architektova osobnost rekonstruována.

Vlastní text disertace je strukturován standardním způsobem. Na prvním místě s velkou akribií představuje historiografické kontury badatelského zájmu o Jaroslava Polívku. Jacksonova reflexe dosavadní domácí i zahraniční (severoamerické) literatury je vyčerpávající a představená s potřebnou kritickou reflexí, včetně připomenutí symptomatického opomíjení Polívkovy role v rámci Wrightových projektů (s. 31-32).

Následuje základní rámování kontextu moderní architektury a její teoretická reflexe. Kategorie modernity je zde představována nejen jako historický fenomén ale i jako hodnotový systém, který L. Jackson konfrontuje s jeho negativními rysy, jakkoliv by mohlo někomu takové hodnotící a aktivistické stanovisko připadat v kontextu historické práce jako ne zcela vhodné. Autor tím však otevřeně představuje interpretační východisko svého bádání, které vychází z levicových pozice sociálního dějepisu umění. Připomíná tak hlavní autority (Antal, Hauser), u nichž bych osobně jejich východiska ještě více relativizoval (rezervovanost Gombricha vůči Hauserovi se ani tak netýkala výtky historického determinismu, jako spíše ahistorismu). Je nicméně správné, že v rámci své perspektivy autor nachází inspiraci spíše u T. J. Clarka (možná by se nabízely i další postavy, např. Jonathan Harris, jehož *The New Art History. A Critical Introduction* přináší řadu referencí k výkladovému rámci, jenž L. Jackson používá). Nejsem si nicméně jist, zda jsou všechny příměry na místě. Např. odkaz

k Vybíralově interpretaci sociálně-prostorové organizace Reissigovy vily není třeba omezovat jen na moderní architekturu, ale je rysem architektury zcela obecně (příklad za všechny – interpretace Versailles ze strany N. Eliase a mnohé další). Jacksonova kritika modernistického projektu se dále opírá o postmoderní koncepty postkolonialismu apod., což chápu jako sugestivní výraz osobního creda. Přes možná až příliš kritický postoj autora hodnotím pozitivně jeho výchozí myšlenkový rámec, tedy „sociální přístup k analýze a hodnocení architektury“ (s. 39), který je s ohledem na téma samozřejmě zcela na místě, ovšem fungoval by snad i bez tak akcentovaných ideových znamének. V případě Jacksonovy analýzy Polívky a jeho situování v architektonické praxi je nepochybně užitečným a srozumitelným výkladovým rastroem poukázání na ekonomické aspekty či princip životní strategie (včetně oné „komodifikace tvorby“, jak chápe i jeho zednářské angažmá; i když bych zde hodnoty tohoto hnutí rozhodně nevnímal jen pragmatickou optikou byznysu). Také související politické a sociální role doplňují onu agenci architektury, jejíž sledování v daných souřadnicích pokládám za velmi smysluplné. Na závěr této třetí kapitoly si všímá „vztahů míst“, tedy důležitého problému centra a periferie, čímž se dostává blízko konceptu geography of art (ale i otázky nacionálně-kulturní dominance dějin umění), jak o ní referuje např. J. Elkins ad. V rámci rozpravy by mě zajímalo, zda s tímto konceptem autor nějak pracoval, či jej zohledňoval.

Čtvrtá kapitola představuje biografii J. Polívky neobyčejně plastickým způsobem a s nesmírnou znalostí relevantního materiálu, pomocí kterého L. Jackson tuto osobnost rekonstruuje. Prostřednictvím zejména pramenů osobní povahy přitom vykresluje jeho osobnost opravdu sugestivně a autenticky.

Pátá kapitola představuje „kurátorskou historii“ L. Jacksona a živým způsobem přibližuje jeho výstavní projekty, s nevšední dávkou sebereflexe. V návaznosti představuje obě výstavy, brněnskou i pražskou, a příslušný kurátorský koncept, který se opírá právě o jeho zkušenosti. Představení výstav je velmi zevrubné, včetně přenesení textové dokumentace (které možná mohly být součástí příloh).

Za velmi zajímavé pokládám i závěrečné, nicméně z interpretačního hlediska ústřední kapitoly, které velmi originálním způsobem rekonstruuje osobnost architekta Polívky prostřednictvím „míst“ (tedy jeho realizací), personálních sítí a v neposlední řadě se zaměřením na jeho archiv či různé „archivy“. Prezentace jeho podnikatelských i tvůrčích aktivit představuje výsledek velmi systematického poznání Polívkovy činnosti, která je v textu shrnuta jasně strukturovaně, velmi sumárně, analyticky, přitom však i s potřebnou kontextualizací. Daří se tím výborně představit profil J. Polívky v mnoha jeho polohách jak z hlediska typologie, tak formy a řešení staveb. Vedle československého prostředí přibližuje L. Jackson i Polívkovy aktivity v USA, což je část práce, která patří bezesporu k těm nejobdivnějším, kdy autor vytěžil mnohé ze studie Polívkových zámořských archivů. I zde přitom na jednotlivých stavbách sleduje nejen jejich projekční pestrost, ale i specifické formální přístupy a konstrukční řešení. Bylo by zde zbytečné věnovat se těmto příkladům detailněji, lze jen opakovat, jak díky nesmírně hluboké znalosti dospívá autora této práce ke skutečně vyčerpávajícímu a současně zásadně novému a obohacujícímu pohledu na J. Polívku.

Osobně pokládám za jednu z nejzdařilejších částí sedmou kapitolu „Sítě“, kde L. Jackson zajímavě nahlíží na strukturu sociálních vazeb, do kterých Polívka vstupoval, a jež formovaly jeho dílo, a vůbec podmínky jeho vzniku. Sledování vzájemného provázání těchto relací je jistě důležitým a dobře zvoleným klíčem. Někde je však otázka volby osob poněkud sporná, např. Jan Frederick Staal, kde tato relace není zcela zřejmá (s. 143). Závěry se opírají o množství archivního materiálu, zvl. korespondence. Zde bych snad jen z formálního hlediska uvítal, pokud by bylo k jednotlivým citacím v poznámkách přiloženo i originální znění. Pro čtenářský komfort bych zde ony osoby možná jen ještě jednou čtenáři představil – např. u P. Chelazziho (s. 148), kdy se o něm referuje mnohem dříve (s. 83), což mohl čtenář snadno pozapomenout; ostatně i dřívější zmínky o něm (a snad i dalších) by si zasloužily osvětlení/představení osobnosti již při prvním uvedení.

Podstatnou částí práce je i reflexe archivu(ů) J. Polívky, včetně pozoruhodného fotoarchivu (zde mi materiál a jeho možné využití připomíná archiv F. Sammera, jak jej zpracovala Martina Hrabová, *Galaxie Le Corbusier: Svět přátel z pařížského ateliéru na fotografiích ze sbírky Františka Sammera*, 2021, škoda, že autor na tuto práci neodkazuje, mohla jej inspirovat i v interpretačním modelu „sítí“.) Zde lze výrazně ocenit, že součástí disertačního projektu byla i digitalizaci rozptýlených archiválií, s jejichž zpřístupněním autor počítá. S ohledem na závažnost debaty o archivu, jako zdroji poznání tvůrce, bych možná uvítal jeho výraznější teoretickou reflexi, jež mohla být více opřena o relevantní literaturu, která se fenoménu uměleckého archivu aktuálně nemálo věnuje (např. Vít Havránek – Sabine Schaschl – Bettina Steinbrügge (edd.), *The Need to Document*, Zürich 2005. – Charles Merewether (ed.), *The Archive. Documents of Contemporary Art*, Cambridge, MA – London 2006. – Klaus Kastberger – Stefan Maurer – Christian Neuhuber (edd.), *Schauplatz Archiv: Objekt – Narrativ – Performanz*, Berlin – Boston 2019. – Daniel Grůň, Archív umelca – paralelná inštitúcia alebo prostriedok seba-historizácie?, *Sešit pro umění, teorii a příbuzné zóny* 11, 2011, s. 64–84).

Práci L. Jacksona dochází ke skutečnému objevení osobnosti J. Polívky, jehož význam byl povětšinou více či méně redukován a marginalizován. Disertaci se přesvědčivě daří rekonstruovat tuto postavu v mnoha jeho fasetách: tvůrce, konstruktér, autora textů, obchodník, sběratel, mecenáš, slovy autora práce tedy „*problematizovat zažitý stereotyp „asistenta génů“, ukázat Polívkovu samostatnou tvorbu jak v Československu (a pokud možno ji deprecocentralizovat), tak ve Spojených státech, která je zcela rovnocenná a originální, jako díla vytvořená kolaborativně*“ (s. 24). Zajímavě přitom medituje nad samotnou povahou architekta/tvůrce a konstruktéra (jež měla za jeho působení v USA svou komplementaritou „architekt–inženýr“ poněkud bizarní právní rámování): „*Jaroslav Polívka může sloužit jako dobrý příklad toho, že je nutné rozrušit mentální příkopy mezi „tvůrčími“, vůdčími a aktivními a „netvůrčími“, podpůrnými, případně pečujícími, pasivními profesemi v procesech vytváření (a to jak imaginativního, tak samotné materializace) architektonických děl*“ (s. 13). L. Jackson svou práci dobře reprezentuje současný obor dějin umění (i architektury), jenž aktuálně definuje své pole jak výrazně extenzivním, tak intenzivním způsobem – autor zde právem rozšiřuje dějiny architektury 20. století o další osobnost a činí tak současně způsobem, který do debaty vnáší mnoho zajímavých, skutečně tvůrčích interpretativních přístupů a perspektiv. Svou metodu, tedy cestu, po níž se jeho výklad ubírá, představuje zcela explicitně jako výzkum „*sociálních a kulturních dějin materiálů, agence materiálů, respektive zájmových struktur, sítí a institucí za produkci, distribuci a uplatněním jednotlivých stavebních materiálů*“ (s. 12). Velmi kvituji autorovu pozornost věnovanou materialitě (zvl. s. 174–177), již chápu nejen jako důležitý aspekt v rámci konceptu *material turn*, ale pro dějiny vizuální kultury obecně jako nesmírně produktivní a v podstatě zásadní.

Formální podoba práce je na vysoké úrovni, jak v rovině kultivovaného a čtivého jazyka, který uspokojuje odborné nároky i čtenářskou srozumitelnost a atraktivitu, tak ve smyslu svého zpracování. Práce je příkladně doplněna množstvím obrazové dokumentace a obohacujícím detailem je i odkaz na krátký videodokument (youtube). Jen velmi těžko se mi vůči práci hledaly nějaké zásadnější výhrady. Zůstávají proto jen marginální komentáře, např. mohl být specifikován rok výstavy k výročí Wrightova narození (s. 31), překlepy („AL – Avery **Libary**, Columbia University“, s. 7; „Poise“, s. 161), či nesoustavné psaní s malým „l“ (Avery **library**, s. 33), podobně varíruje psaní jména Rona/Ronolda Polívky (s. 33–34) Ne zcela organický je překlad specificky anglického pojmu („*profesor dějin umění na pozici Meyera Shapira*“ (the Meyer Schapiro Professorship), s. 31, pokud bych chtěl zacházet do detailů, jakože je to zde zbytečné, bylo by možné specifikovat, o jako profesorskou pozici se jedná, na Kolumbijské univerzitě jsou to dvě: Professorship of Art History a Professorship of Modern Art and Theory). Někteří anglicismy mohly být nahrazeny českými výrazy („krosreferenční“, s. 34).

Jak je vidět, tyto kritické komentáře jsou zcela okrajového charakteru a jen jako výjimky z pravidla potvrzují nesmírně vysokou úroveň Jacksonovy práce, jak ve smyslu formulace badatelského tématu a otázek, tak jejich zpracování. Ladislav Jackson tímto jen potvrdil, že patří bezesporu k renomovaným domácím historikům moderní architektury. Představená práce, jak ve smyslu realizace výstav, tak tohoto textu, který je její komplementární součástí, je toho zřejmým dokladem.

Zjištění této práce, ve smyslu zásadní Polívkovy rehabilitace (nikoliv však nekriticky idealizující), chápu jako natolik zásadní a závažná, že bych považoval za bezmála samozřejmé uvažovat o monografickém vydání, ideálně v anglickém jazyce (ještě ideálněji v zahraničním nakladatelství). Výsledek jeho výzkumu totiž pokládám za opravdu významný příspěvek k doplnění našich znalostí o vizuální kultuře, zejména architektuře 20. století, a to nejen v domácích podmínkách našeho oboru, ale rozhodně i v mezinárodním měřítku.

Z hlediska dikce zákona tato disertační práce (jak ve smyslu dané výstavy, resp. výstav, tak tohoto textu) zcela odpovídá nárokům na úspěšné dokončení doktorského studia, jak je definuje zákon o vysokých školách (č. 111/1998 Sb., § 47), tedy jako studijní program, jenž je zaměřen na vědecké bádání a samostatnou tvůrčí činnost v oblasti výzkumu nebo vývoje nebo na samostatnou teoretickou a tvůrčí činnost v oblasti umění. L. Jackson svou prací prokázal vrchovatou mírou svých schopností na poli výzkumu architektury, vysokou míru erudice a intelektuálních dispozic, kterými bezesbytku splnil požadavky kladené na disertační práci v daném oboru.

Práci proto plně **doporučuji** k obhajobě v rámci řízení o získání doktorského titulu Ph.D.

Ve Slatinkách 29. 1. 2023

doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D.